

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 29 (1942)

Artikel: Cultura e pievel
Autor: Deplazes, Gion
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881996>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 13.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Cultura e pievel

da Gion Deplazes

Il carstgaun croda buca giu da tschiel, isolaus da tut vargau per viver treis dis persuls e bandunaus e svanir in di senza fastitg e castitg. Ei sia olma era enzatgei tut niev, siu tgierp e siu spert ein products de tschentaners, dependents dal vargau che fuorman il present e vegnan ad influenzer pli u meins il futur. Mintgin ei sco ina pintga vera en ina liunga cadeina ed el ha mo lu senn, sch'el resta ligiaus cul vargau e tonscha il maun al futur. Mo buca mo cun il vargau e futur eis el ligiaus, na, tuts presents dattan nunveseivlamein il maun in a l'auter, ch'els sappien ni buc, ch'els seletgien ni sepetgien. Ein tuts dependents in da l' auter, lu vegnan ei era ad esser silmeins spirtalmein parents. Contemplond la carstgaunadad anflein nus bein certas parentellas e gruppas mo quellas ein zun differentas, gie savens bunamein diametralas en veser ora e patertgar. Ins distingua perquei differentas razzas e singuls pievels en lur patertgar e sentir duront tschentaners constants.

Persequitein nus il moviment en quels singuls pievels, savein nus constatar elements dynamics che

stauschan, scavan e tilan, semper anavon, savens acziun muort l'acziun, plinavon elements statics, conservativs che setegnan desperadamein vid tradiziun ed isonza sco vid ils davos verdins orasum in precipezi. Per miez ora marscha la massa gronda che viva ni el vargau ni egl avegnir, che pren tut dafertontier, tenuta e stuschada d' in cert senn realistic e de basegns quotidian.

Comparegliein nus ils pievels in cun l' auter, anflein nus cheu certas atgnadads specificas che tegnan ensemen singuls individuums mo spartan ils pievels, scaffeschan confins e dattan aschia il dretg ded atgna existenza. Ei setracta cheu ded atgnadads veramein specificas, latentas, fundadas per gronda part el saung, manifestadas en lungatg, tradiziun ed isonza, atgnadads de saung e cultura.

Mo daco e danunder talas differenzas individualas che dattan ad in pievel ina tschera d' in antic mosaic, danunder las atgnadads che spartan e distinguan ils pievels?

Gia tier ils affons de scola, gie aunc avon ston ins savens sesmarvegliar co in u l' auter tschaffa ina caussa spert, in' altra encuntercomi vul el buca capir. Il pievel di: «Quel ha in agen dun, in special senn per quei u tschei. Els han quei en famiglia.» En scola teidlan biars scolars las medemas lezziuns, mo tuttina audan buca tuts il medem, gie mintgin pon ins dir auda in tec auter. Mintgin fa automaticamein ina certa elecziun dil tedlau, el ei buca aviarts per mintga caussa tuttina; ei tacca tier el

mo quei che renta, mo buca tut quei che renta tier in tacca tier l' auter. Il scolar fa ina differenta elezziun della lecziun! Patertgein nus in mumentin, recapitulein nus il svilup spirtal aschilunsch sco quei ei in summa pusseivel, stuein nus savens se smarvegliar co nus essan s' entupai cun gronds plaids, impurtontas ovras senza che quellas laschien anavos en nus ils minims fastitgs; mo da l' altra vart ha ina pintga causa fatg sin nus ina impressiun decisiva. Il medem ei per mintgin enzatgei different. In exempel: In augsegner, in pur ed il selvicultur van ensemen el medem uaul. Igl augsegner vesa las differentas plontas, co ellas creschan, flureschan e semultiplicheschan, ina grondiusa ovra dil Scaffider. Tgei fussen ellas senza la forza dil sulegl? Mo era quel ei origins dal Scaffider, vegn tenius e mantenius da Diu. Tuttas caussas ein de Diu e meinan tier el. Il pur vesa las medemas plontas. Leu sper in crap stat ina biala plonta senza roma che dess ora dus bials lenns de slondas. La sort roma secca dasperas fuss il pli survida en sia bargia vita. Dalla bleissa savess ins cun temps e peda recalgtar in tschuat faletga, in surviu sternem... Il selvicultur quenta tgei plontas vegnan en damonda per la proxima sort. Contas sorts po ei dar, tgei valeta han quellas, con munta la lavur e. a. v. Daco vesan treis umens il medem e mintgin zatgei auter? Mintga carstgaun ha sia atgnadad individuala, quei vul dir ina atgna moda e maniera de reacziun sin tuttas influenzas exteriuras sco interiuras. Quella atgnadad,

exprimida plitost el vuler, sentir ed agir che en il patertgar, numnein nus l'individualitad dil carstgaun. Ella ei per gronda part costituzionalmein fundada e sesviluppescha spert tier ina fuorma de viver, tier in character. Nus savein tier il character plidar de certs bischels, ded ina certa structura spiritala, per exempel la structura d' in carstgaun religius, estetic, filosofic, economic etc. Mintgin ha tenor sia atgna structura ses agens interess.

Ultra della structura individuala sedistinguan entiras gruppas, entirs pievels entras ina constanta elecziun dils beins ord natira e cultira — ina preelecziun ei gia dada entras contrada e contuorn, entras situaziun geografica e clima — formond ord lunder ina cultura indigena. Sco tier il singul individuum ei era cheu quella constanta preferenza ed atgna cultivaziun dils beins naturalis per ina cultura, fundada e motivada dalla structura dil singul pievel. Aschia ei la structura dil pievel roman differenta de quella dil german, mo era la structura dil pur romontsch malgrad certas semeglientschas fundadas ella clamada purila, ei tuttina differenta de quella dil pur della bassa che plaيدا in auter lungatg, ei ded outra derivonza ed izonza.

Ha mintga pievel sia atgna structura, lu vegnan era ses products, sias ovras ad esser presignadas, sia cultura tochen tier in cert scalem ad esser dirigida e confinada. Cultura ei verificaziun de valurs en beins ord natira e cultira, elegi e cultivai tenor la structura dil pievel. La cultura nescha e crescha en

treis fasas: in acceptar de valurs ord beins en survetsch dil ver, bi, bien e sogn, in concepir quellas tenor atgna structura ed in verificar ellas en beins culturals. Cultura ei subjectivaziun de valurs ed objectivaziun dell'atgna structura. Ella ei pia buca mo in maletg d'in pievel, mobein il spert, il cor dil pievel sez che seplonta d'ina generaziun a l'otra tras l'educaziun. Beins culturals, elegi sin fundament de lur grondas valurs e de lur accordanza alla structura sco alla fasa dil svilup spirtal per beins educativs porschan alla nova generaziun las valurs dil vargau e present. Emplenida de talas valurs objectivescha e verifichescha la nova generaziun quellas en novs beins culturals. Nus havein pia ina circulaziun serrada: Il pievel mantegn la cultura, la cultura mantegn siu pievel. La structura vitala ei congruenta alla structura culturala. Mintga singul e mintga pievel vegn ad eleger e sa cheutras vegnir formaus ed educaus mo da quels beins, ils quals han la medema u fetg semeglianta structura sco el. Quei ei in principi cardinal per l'educaziun e cheutras per l'existenza d'in pievel e sia cultura. Tgi che banduna sia cultura, banduna sia structura, banduna sesez. Tgi che banduna sesez duei mai spetgar ch' ils auters mantegnien el, el sespiarda, sepiarda e svanescha. Cun la cultura crodan atgnadad e structura, cun l'atgnadad ils confins ed il dretg ded atgna existenza.

L'enconuschientscha dell'atgna structura sco della structura dell'atgna cultura ei necessitad vitala per

mintga pievel e consequentamein condiziun fundamentala per ses menaders, els seigien menaders religios, politics, culturals, socials u economics.

Nus emprendein d' enconuscher nossas atgnadads e nossa structura:

1. Cun studegiar cun carezia e capientscha nies pievel comparegiond el cun ils auters, abstrahond il general e remarcond il specific e special.
2. Cun comparegliar e studegiar nies lungatg. In filolog cun nas fin anfluss mo ord il comparegliar nies lungatg cun ils auters las biaras de nossas atgnadads e cheutras nossa structura.
3. Cun contemplar nossa cultura in summa, en special art, usits ed historia. Buca d' emblidar ein las praulas e detgas aschilunsch sco ellas ein originalas.

Cun avantatg vegnan ins era a s' intressar co nies pievel ha assimilau ed adaptau products d' autras culturas.

Ei nossa pretensiun che l' elecziun dils beins culturals seigi fundada en la structura dil pievel gesta; ei ina invasiun entras beins e structuras jastras nun-pusseivla e pievel e cultura semantegnan entras atgna forza senza nossa enconuschientscha e nies agid. Mintga cultura era la pli «primitiva» ei sufficienta a siu pievel e savess teoreticamein exister senza sapientiv agid. Mo sco gia allegau all' entschatta ein tuts pievels ligiai pli u meins in cun l' auter, oz entras igl immens svilup della civilisaziun pir che

mai. Civilisaziun ei tut quei che cumpeglia il sforz de cuntentar ils basegns directamein corporals ded in singul sco della cuminonza per exempel traffic e commerci. Il progress de civilisaziun ded in pievel pretenda era il svilup de l' auter. Nus havein pia d' ina vart la cultura en sia atgna structura che sclauda ina ulivaziun e mischeida cun in' altra structura, da l' altra vart pretenda il svilup della civilisaziun egl interess de basegns e concorrenza ina accommodaziun aschi sperta sco pusseivel. Cultura pretenda separaziun, civilisaziun accommodaziun! Ina enconuschientscha e separaziun de civilisaziun e cultura ei pia buca mo giustificada, mobein ner necessaria. Principalmein tier in pievel pign, economicamein fetg dependents ei il prighel de scumbigliar civilisaziun e cultura dublamein gronds.

Havend entochen ussa tractau damondas generalmein valeivlas ton per mintga singul sco per mintga pievel, el seigi alvs u ners, primitivs u civilisau, vulein nus ponderar entgins problems specifics romontschs.

In prighel buca meins impurtont che la diame-trala tendenza de civilisaziun e cultura ei per nosa structura la munconza de scolas aultas romontschas. Nos futurs menaders fan exclusivamein lur studis en in lungatg jester, en in' altra cultura e structura. Per passar lur examens ein els sfurzai de seviver aschilunsch sco quei ei in summa pusseivel en in auter lungatg, ina altra structura. Havend bein reussiu els examens tuornan els jasters a casa. Ins

survegn enqualgadas l' impressiun che nies pievel batti senza esser pertscharts lundergiu in combat per sia existenza, cultura e structura encunter ses schinumnai menaders che ein egl jester vegni jasters. La disfidonza de nies pievel visavi enqual «menader» e biaras caussas novas ei buca adina la consequenza d' in stretg horizont, mobein era ina defensiun instinctiva de cultura e pievel.

Gest en la eminent-impurtonta damonda linguistica stein nus Romontschs avon in dilemma: L' enconuschientscha della structura muossa a nus la gronda difficultad per buca dir la nunpusseivladad d' emprender e sevider en in lungatg, en ina cultura e structura jastra. La civilisaziun porta a nus la necessitad d' emprender in lungatg jester, essend che nus sco pign pievel, culturalmein sco mintga auter independent, stein sut la gronda influenza civilisatorica de pievels pli pussents.

Conform a nossa structura savein nus vegnir formai ed educai mo da beins structuralmein parents, pia dalla cultura romontscha. L' instrucziun ed enconuschientscha cun lungatg e structura jastra vegn per nus pia en damonda per suenter la formaziun entras l' atgna structura e cultura. L' instrucziun en in auter lungatg duei entras l' enconuschientscha della structura jastra per far nus pertscharts de nossas atgnadads, contemplond quellas ord ina certa distanza ed en secunda lingia accommodar nus alla civilisaziun e cheutras porscher a nus las necessarias habilitads e pusseivladads per nies beinstar general.

Medemamein in problem adina actuals ei per pievel e cultura la damonda dil manteniment de tradiziun ed isonza. Ina tala damonda sto sepre-sentar en quei constant process denter vegl e niev. Pertgei cultura ei veta spirtala, veta ei pensum, ei combat aschiditg sco ella exista.

Biaras de nossas isonzas, numerus de nos usits ein svani, emblidai, auters ein francai en cudischs curclai de puorla u secattan en la memoria de tats e tattas. Duein ins copiar quels usits curdai, leven-tar els da mort en veta? Ei fuss a mia idea falliu, vuless ins turnar al vegl. Cultura ei veta spirtala dil pievel e veta semida. Aschilunsch sco il pater-tgar e sentir pil pievel ei semidaus, ei era la cul-tura midada, s'approximond al basegns spirtal e corporal ed al gust dil temps. Era el cass che nus constatein d'haver bandunau nossa structura, sa vein nus buca turnar anavos — veta e cultura ein buca in spiel fil che nus savein plegar ensi ed en-giu tenor giavisch e basegns — na, nus stuein ir vinavon semenond e s'approximond successivamein a nossa vera structura.

Mo aunc pli gronda fuss l'errur senza fallir de vuler scaffir enzatgei total niev, ignorond e sbittond il vegl. Entras il vegl tier nossa structura e sin fundament de quella al niev risguardond nos ba-segns hodierns ei la via. Ligiai cun il vargau vulein nus tonscher il maun al futur.

Lungatg e cultura romontscha ein nies destin e nossa sort. Nus essan naschi romontschs ed astgein

e savein buca bandunar quei lungatg senza rumper cul vargau e cheutras bandunar nossa cultura e structura. Quei pievel, quella cultura ei nies destin, cheu e mo cheu savein nus sesviluppar maximalme in, pertgei mo quella cultura corrispunda cumpleinamein a nossa structura individuala. Bein stuein nus emprender auters lungatgs, il maximal svilup ei mo leu pusseivels, nua che la structura della cultura corrispunda a nossa atgnadad individuala.

G. H. Muoth, in campiun romontsch ha avon onns clamau cun forza en las stretgas valladas grischunas ch'ei rebatta aunc oz per la greppaglia:

Stai si, defenda,
Romontsch, tiu vegl lungatg,
Risguard pretenda
Per tiu patratg!
